

La cultura, la gran absent?

Victor Pallejà* / Jordi Moreras**

Introducció

En el document de base que ha elaborat la Unió Europea per a la Conferència Euro-mediterrània de Barcelona, els aspectes culturals no semblen tenir una gran rellevància: només tres paràgrafs, que s'incorporen dins el bloc que fa referència a les qüestions socials i humanes, fet que contrasta amb l'atenció que reben els altres punts que tracten temes polítics i de seguretat i de cooperació econòmica i financera. La parquedat de les propostes pot explicar-se per les grans dificultats que hi ha en aquest terreny, especialment pel que fa als contactes i intercanvis culturals.

Però al llarg del *document* es van fent diferents referències que implícitament destaquen l'atenció que han de dedicar els diferents països mediterranis al tema cultural i a la cooperació mútua en aquest terreny. Es parla de la necessitat de desenvolupar «relacions de bon veïnatge» entre els països riberecs, «sobre la base d'una millor comprensió cultural i a través d'un reforçament de la dimensió humana en els intercanvis». No obstant això, les propostes que es relacionen amb el camp cultural —que significativament s'agrupa dins l'epígraf de «cultura i mitjans de comunicació»— per la seva limitació es troben condicionades per raons polítiques i econòmiques.

Així, es produeix una contradicció manifesta entre el desig de crear un espai de comunicació i intercanvi a tres nivells (polític, econòmic i cultural), i les actuacions d'uns i dels altres Estats per limitar els vincles de relació i circulació de

mercaderies, idees i persones al llarg de la Mediterrània. Entre la creació d'un espai obert o tancat, en l'actualitat la Mediterrània es debat de nou en la formulació del model futur de relacions entre els pobles i les cultures presents en les seves riberes. La nostra argumentació vol mostrar succintament alguns dels condicionaments i les realitats que es troben presents en el camp de l'educació i de les relacions entre les cultures mediterrànies.

Les cultures universals sota el pes dels estereotips

És indefugible a la hora de parlar del veïnatge de cultures dins de la Mediterrània la referència als trets fonamentals de la seva història. De manera explícita o implícita i de fet amb l'acceptació de gairebé tothom, una certa historiografia bàsica de les relacions orient-occident es manifesta per tot arreu. Realitat estranya és aquest famós passat mediterrani que, com a d'altres indrets, no disposa de llibres d'ensenyament específics, ni assignatura pròpia a l'escola, però sobre el que, qui més qui menys, en sap quatre coses i en vol dir la seva. A la Universitat, la recerca especialitzada és, malgrat els seus grans avanços, massa recent per a assolir una visió globalitzadora d'aquest espai i sobretot una difusió extensa. En aquestes condicions és fàcil comprendre que massa sovint els homes que avui prenen decisions sobre l'avenir d'aquesta zona i que intervenen sobre l'opinió pública, en tenen una concepció més bé autodidacta i intuïtiva que no pas sistemàtica i reflexionada de les cultures del *Mare Nostrum*.

No estranya doncs gaire veure que la història de les realitats culturals mediterrànies es construeix, per costum, sobre l'estereotip bàsic del prestigi del passat i la decadència del present. Un

La història política i intel·lectual d'Occident no es pot entendre sense els coneixements aportats dels pensadors arabòfons degut al desenvolupament de molts conceptes bàsics de la filosofia

cas significatiu n'és la cultura àrabomusulmana. El període dels primers segles de l'Islam (s.VI-XI) ha gaudit sempre d'encesos elogis de part dels historiadors, impressionats per la supervivència de la filosofia grega, traduïda i continuada gràcies a una rica tradició intel·lectual. Així, l'obra de prestigiosos pensadors i científics com Alkindi (*al-Kindī*), Alfarabi (*al-Fārābī*), Avicenna (*Ibn Sīnā*) se situa en un període d'espèndor cultural. La civilització que representa *Harūn al-Raxīd* (786-809), regnant sobre la capital de Bagdad, és un exemple d'obertura a les novetats intel·lectuals i d'allò que avui anomenen multiculturalitat. Aquesta realitat és coneguda, sí, però es tracta d'un edeveniment llunyà i que sovint s'associa amb el món mític de les «mil i una nits», com si fos un somni. Amb tot, cal entendre que allò que va impressionar els historiadors va ésser la comparació d'aquella cultura de l'Orient Mitjà amb la trista

* Filòleg àrab. Diplomant a l'Ecole d'Hautes Etudes Sociales de la Universitat de la Sorbonne (París)

** Antropòleg. Master en Estudis Euroàrabs per la Universitat de Girona

realitat cultural de l'Europa d'aleshores, encapçalada per una altra figura quasi mítica: Carlemany (768-814).

Aquesta competició obertament favorable a les cultures meridionals s'estén al llarg del període medieval a les diverses cultures musulmanes que van assolir una refinada cultura; de totes elles, la més coneguda per a nosaltres és la civilització hispano-àrab. En aquest context, el pensament de científics i filòsofs arabòfons arribà a Ripoll, a Palerm i a Toledo. Al segle XIII, floreixen les grans Universitats, la cristiandat assumia aquell pensament especulatiu amb gosadia i no sense problemes, però ho feia per a sempre més. La transmissió d'aquell preciós llegat hel·lènic produeix com a resultat un equilibri en el dèficit cultural d'Occident. Al mateix temps, sembla que diversos problemes van conduir a l'estancament intel·lectual de l'Orient Mitjà. Algazel (*Abū Hāmid al-Gazzālī*) combat els filòsofs, el pensament especulatiu perd progressivament terreny, fins que a l'Andalus, Avempace (*Ibn Bajja*) i Averroes (*Ibn Rushd*) ja no són pas escoltats, el darrer d'ells serà l'últim nom de prestigi del llegat peripatètic de llengua àrab. A partir de llavors, la situació canvia i el declivi polític de l'Islam només fa que afermar-se. El pols entre religions s'acabarà a la península Ibèrica amb l'expulsió, i a la Mediterrània s'estabilitzarà des de l'endemà de Lepanto (1571). Des d'ençà fins a la fi de l'Imperi Otomà al primer quart del segle XX, l'única notícia rellevant d'aquesta zona és la seva progressiva decadència. D'altra banda, a l'Europa naixent, l'aclimatació de la filosofia i el desenvolupament tecnològic són un fet. L'Estat modern es consolida, el nou món és descobert i una nova visió del món s'imposa poc a poc. Se succeeixen els períodes de ruptura amb algun sotrac d'importància —Renaixement, Reforma i Contrareforma, Absolutisme i Revolució Francesa— però el camí de la modernització sembla sempre imparabile. I així fins al principi del nostre segle.

Aquest agosarat recorregut històric no pretén més que resumir a grans trets la visió generalitzada de l'esdevenidor mediterrani. Com tota imatge global, sobre el pla històric, les simplificacions, els buits i les negligències són aclaparadores: la qualitat d'una cultura es confon amb la seva hegemonia política?, la cultura de l'Occident antic i medieval mereix de debò la qualificació d'*època obscura*?, com és possible que gairebé cap persona cultivada conegui cap fita cultural ni cap pensador del Mediterrani que tingui menys de cinc-cent anys? Aquestes no són preguntes retòriques. No tracten en absolut de capgirar les dades per amanyar-les d'acord amb una nova història mediterrània políticament correcta. Simplement i per pura prudència sospitem l'interès que mereix reprendre l'estudi d'aquesta història que a tots ens sembla tan familiar. Car, en efecte,

Els contactes que al llarg de la història s'han establert entre cultures i civilitzacions no sempre han contribuït a un major coneixement de les seves realitats particulars

detallades i profundes recerques dels darrers anys han descobert dades més que sorprenents sobre la cultura del califat abbasi (s.IX), nascut després d'una cruenta guerra civil. Respecte a la filosofia, avui sabem amb detall com el pensament d'Aristòtil, amb el de Plató, van ésser transformats en una amalgama d'idees que anomenem peripatetisme àrab i com van desenvolupar una vida intel·lectual pròpia amb nombroses i diverses escoles. Sabem que Aristòtil fou conegut a Occident gairebé de nou, gràcies a l'obra d'un filòsof iranià del segle X, Ibn Sina, l'Avicena dels llatins. Més encara, que al-Gazzālī no va intentar acabar, pura i simplement, amb la filosofia dins de l'Islam, sinó que va enfrontar-se amb arguments filosòfics a les idees que va creure eren incompatibles amb la seva fe, perseguint les modalitats sil·logístiques del pensament peripatètic. La filosofia no desaparegué de l'Islam. L'Orient musulmà va acollir sempre l'avicenisme i altres branques del pensament filosòfic. A l'Orient Mitjà, l'Iran, l'Àsia central i l'Índia, grans pensadors s'han succeït fins als temps moderns. Respecte a Averroes (*Ibn Rushd*), no va ésser conegut a l'Orient, però va transmetre els seus comentaris d'Aristòtil a molts filòsofs cristians i jueus de gran renom. Les idees personals d'Averroes no tenen, però, res que veure amb l'impacte revolucionari d'allò que s'anomena Averroisme. Malgrat aquesta i altres paradoxes, la història política i intel·lectual d'Occident no es pot entendre sense els coneixements aportats pels pensadors arabòfons degut al desenvolupament de molts conceptes bàsics de la filosofia.

Alguns pretenen que només és l'Occident qui pot enorgullir-se d'ésser l'únic hereu de la raó. Per a d'altres, la pèrdua d'aquella situació avantatjosa del passat els porta a detestar llur condició present i a deformar la realitat d'aquell temps. Però cal dir que les bondats de cada corrent de pensament no són pas unànimament reconegudes i això porta un cop més a dur les preferències ideològiques al terreny de la història. Pocs temes doncs com la cultura mediterrània predisposen

tant a expressar filies i fòbies de tota mena. Envers aquesta manipulació, el valor extraordinari dels resultats de les darreres recerques exigeix garantir-ne la millor difusió possible. Per això, cal donar un rigor i una seriositat extremes als treballs que en acabat donaran el to de les reflexions dels mitjans de comunicació i al nivell del carrer. Rectificar-les no és només qüestió de no ficar la pota en les argumentacions de cada idea. El problema de base no consisteix només a assenyalar els perills de la informació obsoleta o tendenciosa, i la necessitat de debatre tantes i tantes idees fixes sobre la Mediterrània, que no és poca cosa, sinó la utilització tendenciosa i sobretot superficial d'aquestes dades.

Política versus cultura?

El desenvolupament d'un sistema amb una diversitat d'actors en l'escena internacional descobreix nous riscos —no sempre militars— per a la seguretat dels Estats. Fonamentant la seva sobirania sobre un espai delimitat per fronteres, els Estats veuen com els límits es tornen cada cop més permeables davant els creixents processos de globalització que caracteritzen el nostre temps. La superació dels límits polítics provoca la recerca de nous principis sobre els quals assentar amb més fermesa les fronteres. El factor cultural, al qual pressumptament s'atribueix una major i més consistent entitat enfront de les circumstàncies del factor polític, apareix en l'actualitat com l'alternativa per definir amb més certesa els espais de separació entre uns i altres conjunts. La incompatibilitat que reflecteix aquesta nova perspectiva de relacions entre conjunts culturals diferents parteix de l'acceptació de la idea de que no és possible establir cap mena de comunicació entre uns i altres. Les cultures, enteses d'aquesta manera, es converteixen en factors que distancien els individus.

Cal rebutjar la idea que les cultures siguin entitats tancades i ben definides. La història i el nostre present ens mostren que això no és cert. Les relacions entre cultures diferents es troben en l'essència mateixa de l'evolució històrica. Els intercanvis i préstecs culturals estan a l'ordre del dia, ara i abans. Afirmer que una cultura és única, vol dir oblidar la seva evolució al llarg del temps i la participació d'altres models culturals en la seva configuració. És també negar el seu futur, que la transformarà amb el contacte amb altres referents singulars. Per altra banda, aquesta evolució es farà sovint a través del conflicte, de l'oposició. En certa manera, l'evolució cultural incorpora sempre una implícita aculturació, o suplantació d'unes pràctiques culturals per unes altres. És per això que parlar de conflicte entre cultures no és novetat i, per tant, cal interpretar aquest fet com una condició positiva d'evolució.

La Mediterrània ha estat des de sem-

pre un espai de relació —encara que no sempre fraterna— entre diferents cultures i civilitzacions. Avui encara ho continua essent, però en aquest espai és reinterpretat com a límit, com a frontera entre les cultures europees i les cultures àrabs i musulmanes. Com a espai de separació, que limita els greus desequilibris socio-polítics i econòmics entre les dues riberes, la Mediterrània es transforma en autèntica frontera natural.

No obstant això, aquest fossar sembla que només té presents els que habiten a les societats del sud. Els europeus som lliures de marxar a aquests països a treballar, a desenvolupar projectes de cooperació, a fer turisme. Les portes del sud estan ben obertes. Pel que fa al turisme, aquesta activitat s'ha convertit en la principal font de divises per a països com Tunísia o el Marroc. Però, les xifres de creació de llocs de treball i de riquesa en aquestes societats a partir de les activitats relacionades directament o indirectament amb el turisme no ens han d'impedir de veure com els circuits turístics es troben controlats per companyies amb seu a països europeus. Els productes turístics que ofereix el sud mediterrani estan fets a la mida de les preferències que dicten els consumidors europeus. Un bon o dolent any turístic es defineix en funció dels interessos dels touroperadors occidentals.

Enfront d'aquesta reformulació de l'espai mediterrani, la realitat quotidiana camina en direcció oposada. La Mediterrània segueix essent un espai de comunicació i intercanvi on, malgrat els esforços de diferents Estats mediterranis per controlar la circulació de persones, mercaderies i idees, es creen xarxes transnacionals que vinculen a les diferents societats presents dins aquest espai.

Constants del present: emigració i educació

Emigració

Les fronteres fonamenten els límits de l'acció estatal. La història, la llengua i la cultura han estat els recursos més habituals per definir tals demarcacions. La geografia també ha reforçat la idea de frontera. En l'actualitat la Mediterrània no només sembla haver-se convertit en límit entre els països del Nord i del Sud, sinó també en frontera natural i física. Una barrera natural que no pot ser traspassada ni en un sentit ni en l'altre. Cal contestar aquesta argumentació, ja que l'aparent simplicitat que suposa atorgar a un relleu orogràfic una significació fronterera no ens ha de fer oblidar el contingut ideològic d'aquesta atribució.

Malgrat això, en uns moments o altres, aquesta pretesa inaccessibilitat de l'espai mediterrani no sembla haver estat obstacle. El fet és que en el Sud les deficitàries estructures econòmiques, una degradada situació social i, sovint

la presència de sistemes polítics poc respectuosos amb la llibertat dels individus han convertit l'emigració en l'única sortida-fugida d'aquesta situació. Per a les societats de la ribera nord, l'arribada d'aquests fluxos migratoris va impulsar la seva economia. La promoció de la contractació d'aquests treballadors immigrants del sud seria una constant durant aquest període. A partir de la dècada dels 80, les fluctuacions econòmiques europees i el projecte d'unificació comunitària han transformat de nou l'espai mediterrani. Els Estats europeus ja no promogueren l'arribada de nous immigrants i varen reduir al mínim el volum d'entrades en el seu territori. Però encara que avui dia les administracions públiques no reconeixen la necessitat d'aquesta presència, l'existència de xarxes il·legals que introdueixen immigrants clandestins a Europa demostra com diferents sectors productius en crisi (com l'agricultura, els serveis, les manufactures tèxtils...) segueixen requerint aquesta precària mà d'obra.

Enfront d'aquesta realitat, Europa tanca les seves fronteres externes i estableix tota una sèrie de procediments legals (visats, permisos de residència i treball,...) que dificulten les noves arribades. L'emigració no controlada es converteix, doncs, en una amenaça a la integritat dels països europeus, que veuen en la figura de l'emigrant la personificació dels conflictes i tensions (islamisme, violència política) que estan presents en les societats de la ribera sud. D'aquesta manera, el tancament de fronteres es justifica com una acció dirigida a preservar la seguretat nacional enfront d'aquestes amenaces. La idea de convertir Europa en una fortalesa amenaçada, que es protegeix amb una gran fossa que és la Mediterrània, pren cos cada dia que passa.

La sedentarització dels col·lectius immigrants magribins i turcs a Europa comporta importants connotacions de tipus social i cultural. Tot trajecte migratori contribueix a incorporar en un context no propi pràctiques i elements culturals de la societat d'origen. És aquesta una estratègia identitària per part d'aquests col·lectius per poder fer front a la implícita o explícita acció aculturadora de la societat d'acollida. Però com que aquests referents importants entren en contradicció amb els propis de la societat d'arribada i generen conflictes, es produeix una nova dinàmica identitària, aquest cop per part de la societat europea que veu en l'emigració una amenaça a la seva integritat social i cultural. La formació d'una segona generació de fills d'immigrants, bona part d'ells nascuts i formats a Europa, concentra entorn seu les contradiccions i oposicions de les dues dinàmiques identitàries.

Educació

Avui el panorama educatiu de la Medi-

terrània es presenta com una realitat desconeguda i de fet força paradoxal. En la meitat sud d'aquesta zona existeix avui un nombre elevat d'Universitats i universitaris que disposen d'uns pressupostos considerables (veure taula), alhora que la cultura feta en aquestes institucions no arriba a situar-se en un lloc preferencial, no existeix un acord sobre la destinació d'aquests recursos i, sobretot, es planteja el difícil futur d'un gran nombre de llicenciats.

La base de treball d'aquests països és l'acord per impulsar el nivell educatiu de la societat com a mitjà per millorar les condicions de vida. Ara bé, el model i el mode d'aplicació d'un sistema educatiu que condueixi a desenvolupar l'economia és objecte de moltes discussions. El context polític i econòmic fa difícil tenir una idea clara de les solucions que cal trobar. Aquesta complexa situació acostuma a ésser observada des de dues perspectives. D'un costat de caire social: l'esdevinidor d'una joventut en fort creixement que ocupa les Universitats sense un avenir clar. De l'altre costat, es reflexiona sobre la natura i la funció de les institucions universitàries, que és una manera d'interrogar-se sobre el futur de l'ensenyament.

Arribats a aquest punt, si deixem de costat les particularitats i el context més immediat del sud mediterrani i malgrat una certa sorpresa inicial, podem veure que els problemes fonamentals de la Universitat avui són en totes dues riberes —*al-adwatāni*, com es diu en àrab—, prou similars. La desconexió entre el món laboral i les institucions universitàries, com la incertitud del panorama tecnològic, són temes comuns. Apel·lats per una realitat social difícil i la necessitat de solucions ràpides, les institucions educatives tendeixen a créixer sense gosar per tant d'introduir cap canvi significatiu en les seves estructures.

Aquest greu bloqueig sembla provenir de la indecisió per trobar un model que aposti per situar la cultura com a motor de la seva acció, i que alhora sigui pragmàtic cara al desenvolupament científic i tècnic. Pors i neguits fan que la cultura mediterrània sigui percebuda com un llast que cal suportar, i d'altra banda una defensa estàtica de les estructures socials posa sovint entrebancs a les transformacions del món modern. Perspectives incompatibles potser només en aparença, i no ho diem per fer un exercici més de voluntarisme, el Mediterrani és ja avui una realitat paradoxal de tradicions socials que viuen en un entorn mitjanament desenvolupat. No és l'únic cas a nivell mundial. Ara bé, donar a aquest entorn una forma i una coherència reals depèn de l'encert de trobar un model que no produeixi una diglòssia o esquizofrènia entre el mode de vida que s'exposa orgullosament en l'aparador folklòric destinat al turisme i la cultura pròpia dels països tecnològicament més desenvolupats. És neces-

País	Nombre d'estudiants universitaris per 100.000 habitants (1988)	Percentatge camps d'estudi					Despeses en educació			
		Educació	Humanitats	Dret-CCSS	Ciències Naturals	Ciències Mèdiques	Percentatge PNB		Despesa destinada a 3r Cicle	
							1980	1988	1980	1988
Algèria	860	18	8	20	30	24	7,8	9,9	17,3	—
Marroc	911	5	34	23	34	3	6,1	7,3	18,3	—
Egipte	1.749	14	16	40	20	9	5,7	5,2	30,9	29,8
Turquia	1.257	10	6	50	25	9	2,8	2,1	25,5	25,3
Espanya	2.665	10	13	39	25	9	2,6	3,2	14,0	—
França	2.655	12	13	42	23	10	5,0	5,4	12,5	12,5
Itàlia	2.263	3	15	39	27	14	4,4	5,0	9,1	10,3
Grècia	1.896	10	13	28	35	14	2,2	2,7	20,4	19,8

Informe sobre l'Educació en el Món. UNESCO, 1992.

sari, doncs, pensar en la forma d'adaptació, ni la primera ni l'última, de la Mediterrània que sigui prou atractiva perquè no calgui defensar-la coercitivament. Tasca que ja està començant en certa manera amb la recerca de la seva realitat passada i present. La creixent dinamització dels estudis sobre aquesta realitat duu a la crítica i neutralització d'aquells tòpics que l'afligeixen profundament.

La Mediterrània oberta a l'intercanvi cultural: mitjans de comunicació, producció i consum cultural

Tal com plantejàvem en l'anterior reflexió, desenvolupar estereotips és propi de cultures que es defineixen com a oposades entre si. Aquest és un fenomen particularment compartit dins l'espai mediterrani, on el desconeixement mutu del que passa a una i altra ribera és un fet comú. Al contrari del que hom podria pensar, els contactes que al llarg de la història s'han establert entre cultures i civilitzacions no sempre han contribuït a un major coneixement de les seves realitats particulars. Per unes raons o altres, el contacte, per la seva naturalesa, no han afavorit l'intercanvi d'idees i pràctiques culturals. El propi procés migratori, per l'evident desigualtat en la qual s'instal·la —dependència laboral entre treballador estranger i patró nacional; condició cultural minoritària enfront la societat d'arribada—, tampoc contribueix a una millor comprensió intercultural.

No obstant això, en l'actualitat conflueixen tota una sèrie de circumstàncies que ens fan repensar el contacte que s'estableix entre diferents realitats culturals al llarg de la Mediterrània. Per una banda el desenvolupament de diferents xarxes transnacionals que superen l'acció estatal obre noves vies a la circulació comercial, ideològica i humana. Una circulació que a vegades s'incorpora dins el camp de la clandestinitat i que corre paral·lela a la desenvolupada per canals oficials. A través d'aquests nous camins s'aconsegueix vincular més estretament

uns i els altres països, mitjançant el consum de productes culturals provinents d'ambdues riberes. Però de l'altra, la creixent expansió dels mitjans de comunicació contribueix encara més a reduir les distàncies físiques que separen les societats al món. Els *medias* creen un sentiment de pertinença a una entitat global que és definida per l'abast de les telecomunicacions i que supera fronteres i especificitats culturals. A partir d'ara, per conèixer altres realitats culturals ja no és imprescindible viatjar; aquestes s'incorporen dins de la nostra quotidianitat, a través de les ones.

A partir de la proximitat, dels trets compartits, i no tant en les diferències que separen, cal trobar l'essència de la relació intercultural.

Els estereotips dels que anteriorment parlàvem, ens impedeixen reconèixer realitats i pràctiques culturals molt semblants a les nostres, i que compartim amb les societats veïnes. Això es fa evident especialment quan parlem de consum cultural. La introducció i consum de productes culturals aliens a la pròpia Mediterrània, com a efecte del monopoli de països com els EUA en el mercat de les telecomunicacions, és un fet que implica a les societats de les dues riberes i que ens obliga a reflexionar sobre el futur de la pervivència cultural de l'espai mediterrani.

Dins el camp de la producció i el consum de productes televisius, el desequilibri entre els països del nord i del sud és clar. La majoria de programes que els països àrabs adquireixen provenen principalment d'Occident. Aquesta tendència al consum de productes importats d'altres regions es reforça a partir d'ara amb el desenvolupament de les xarxes internacionals de difusió per satèl·lit. Quan el 1985 les nacions àrabs pogueren disposar del satèl·lit de comunicacions *Arabsat*, països com Egipte s'aprestaren a emprar aquesta tecnologia per poder acomplir els seus objectius de comunicació i difusió entre les societats àrabs. Des de llavors, la propagació d'antenes parabòliques que permetien la recepció del senyal emès des dels diferents satèl·lits que cobrien la zona àrabo-mediterrània ha estat continua. A Alger es creu, per exemple, que des de

l'inici de l'autorització per instal·lar aquestes antenes el 1985, el 95% de les llars ja estan equipades amb aquest enginy tècnic. Es calcula que l'any 1994 hi havia gairebé 10 milions de parabòliques a Algèria. Al Marroc, la proximitat amb Europa permet sintonitzar totes les emissions televisives que es fan al nostre país. La penetració d'imatges i models culturals occidentals adquireix gran força a través de la pantalla de televisió, provocant en molts casos reaccions d'atracció o rebuig per part dels espectadors del sud. El consum televisiu en aquests països contribueix encara més a crear estereotips i malformacions de les realitats socials del nord.

Si per altra banda, reflexionem sobre el camp de la producció literària, malgrat que trobem en l'actualitat una Mediterrània rica en llengües i cultivadora tradicional de les arts de la paraula, veiem com aquesta producció intel·lectual no gaudeix pas del seu millor moment. La petita difusió de les produccions editorials, fins i tot entre una població menys analfabeta que mai, és limitada generalment a les seves petites fronteres locals. Si tenim en compte que, per exemple, el nombre de títols de la modesta edició en llengua catalana amb uns tres mil títols anuals supera de bon tros els llibres editats en àrab i s'hi s'afegeix que les traduccions entre llengües mediterrànies no són freqüents, es pot concloure que el panorama no és excessivament engrescador.

Seria molt difícil d'esbrinar quines són les raons d'aquest empobriment de les lletres mediterrànies. Cal dir que el nombre d'escriptors encara que reduït, manté un bon nivell. De nou ens trobem amb la imatge poc prestigiosa i atraient d'aquesta literatura als ulls del públic, que ha obert el pas a la invasió de les formes d'expressió estrangeres recolzades pels mitjans de comunicació de masses. La nova realitat audiovisual no tindria en principi perquè marginal les cultures autòctones si elles gaudissin d'un suport més ampli. En el futur més immediat es podrà veure si es desenvolupa la capacitat de mantenir-se dins del seu espai.

La preferència pels productes que provenen d'Occident supera a la dels productes locals, ja que confereixen un estatut de prestigi per al seu propietari. L'elevat preu d'aquests productes no n'atura la importació, la qual cosa contribueix a mantenir i reforçar els seus canals d'introducció en les societats del sud. Entre les dues riberes hi ha xarxes que faciliten la circulació de productes (música, llibres, vestits, menjars,...) i que afavoreixen el consum cultural sota el signe de l'exotisme i la fascinació mútua. Provocant reaccions d'atracció o repudi, la introducció de noves formes i pràctiques culturals dins l'espai quotidià de les societats de cada ribera mediterrània contribueix dia rera dia a fomentar la pluralitat cultural d'aquesta regió.

Mediterrània, espai d'intercanvi

Fins ara hem volgut expressar que, malgrat que la Mediterrània segueix essent –contra els esforços d'una sèrie d'interessos– un espai de comunicació, aquesta es desenvolupa en un nivell de desigualtat que impedeix potenciar un intercanvi avantatjós per a totes dues. L'obertura de les societats dins l'espai mediterrani només pot argumentar-se des d'una posició de franca igualtat i un coneixement recíproc. El tancament polític de les fronteres és totalment contrari a una proposta d'intercanvi i comunicació. La tesi de la suposada fortalesa europea només pot portar a una conseqüència: si en base a aquest tancament fronterer països com el Marroc, Algèria, Turquia o Egipte han de replegar-se sobre si mateixos, sense que es puguin desenvolupar econòmicament i culturament, correm el risc de promoure greus conflictes polítics amb el consegüent augment de la intransigència i l'extremisme. Atès que el remei seria pitjor que la malaltia, la creació de tota mena de fronteres a la Mediterrània es converteix en una aposta perillosa.

Les argumentacions alternatives per evitar que la fractura entre una ribera i l'altra de la Mediterrània segueixi ober-

ta, s'han de desenvolupar des del principi del diàleg, la cooperació i el coneixement profund de la història de la Mediterrània. Per això, cal donar una millor formació als homes que creen l'opinió i la visió de les altres cultures. Cal més responsabilitat en la tasca de la difusió dels extraordinaris avenços de la recerca cultural. Desenvolupar la curiositat per aquestes qüestions, condueix a formar gent veritablement capaç de millorar les dificultats que afronten ara per ara les cultures mediterrànies.

Tots aquests elements s'han de construir sobre la base del reconeixement que es comparteix un espai comú, un espai que implica tothom i on totes les problemàtiques exigeixen una resposta seriosa. En aquest sentit, el conflicte de la ex-Iugoslàvia és fonamental per entendre la creació d'aquest espai de comunicació i intercanvi. La guerra a Bòsnia ens ha de fer reflexionar sobre perquè un model de convivència entre persones de diferents religions i tradicions històrico-culturals ha portat al conflicte. Si deixem que les diferències culturals presents a l'espai mediterrani es valorin per sobre dels elements que es comparteixen, estarem més a prop del desacord que del diàleg.

ALGUNES DADES SOBRE L'EDUCACIÓ AL MÓN ÀRAB

Els països àrabs han emprat una part important dels seus PNB (entre 5 i el 10%) per desenvolupar els seus sistemes educatius. Alguns dels resultats d'aquesta política són els següents:

- El nombre d'alumnes matriculats en les escoles primàries ha passat de 7 milions el 1960, a 20 milions el 1980 i a 35 milions el 1990. Es calcula que la taxa d'escolarització és del 99%.

- El nombre d'alumnes matriculats a les escoles secundàries ha evolucionat dels 1,3 milions el 1960, als 8 milions el 1980 i als 10 milions el 1985. S'estima que hi ha prop de 14 milions de matriculats el 1990. La taxa d'escolarització a aquest nivell arriba al 45%.

- Els estudiants matriculats a Instituts Universitaris han passat de 163.000 el 1960 a 1,3 milions el 1980, 1,8 milions el 1994 i 2 milions el 1990.

- L'índex d'analfabetisme entre la població d'edats compreses entre els 15 i els 44 anys va baixar, en el conjunt dels països àrabs, del 70% al començament de la dècada dels 70, al 43% el 1990. Cal suposar que aquesta xifra seguirà descendint fins arribar al 30% l'any 2000 (no obstant, això significa que un de cada tres àrabs seguirà essent analfabet).

- El 1979 hi havia 47 Universitats en el Món Àrab. Actualment, existeixen 81 centres docents d'aquest nivell.

- Es calcula que fins l'any 2000, el Món Àrab comptarà entre 12 i 15 milions d'universitaris, dels quals la meitat seran diplomats en ciències exactes i carreres tècniques.

- Només un 2% dels universitaris àrabs es dedica a la investigació, enfront del 10-15% que ho fa als països industrialitzats. Això ve provocat, sobretot, per la manca de fons, però també per les poques relacions que s'estableixen entre la Universitat i el sector industrial.

TIRA, TIRA!

